

بررسی نقش عمق و سایه ورودی خانه‌های سنتی در تأمین آسایش حرارتی بیرونی- نمونه موردی: بافت قدیم شهر شیراز

زهرا برزگر^{۱*}، شاهین حیدری^۲

۱- عضو هیات علمی گروه معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

۲- استاد دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۲/۱۷، تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۰۲/۱۵)

چکیده

ورودی دارای نقش‌های کالبدی گوناگون مانند تأمین و نظارت بر ارتباط درون و بیرون، نفوذپذیری، تبدیل‌پذیری، خوانایی و دعوت‌کنندگی است. بر اساس تحقیقات بر ورودی ساختمان‌های سنتی، عامل آسایش حرارتی بیرونی کاربران نقشی تعیین‌کننده دارد. مقاله حاضر با هدف تأمین آسایش حرارتی بیشتر ورودی بناها، به بررسی رابطه این پارامتر در ورودی خانه‌های سنتی شیراز با کمک تکنیک‌های سایه‌اندازی و عمق ورودی پرداخته است. سردر این خانه‌ها با کمک عمق ورودی، نقش سایبان افقی را اجرا نموده‌اند. در این مسیر میانگین ماهیانه حداکثر زاویه تابش خورشید نسبت به سطح زمین شیراز اندازه‌گیری شد و شرایط سایه‌افکنی در عمق ورودی با محاسبه میانگین ماهیانه ارتفاع سایه پیش‌بینی گردید. با کمک مقایسه نتایج حاصله از میانگین ماهیانه و سالیانه سایه مدخل ورود زمستان و تابستان، ارتفاع سایه و عمق ورودی مطلوب ماهانه مشخص شد. همچنین نسبت طول سایه مطلوب زمستان و تابستان برابر ۱۱/۶۱ گردید. از این رو با بهره‌گیری از این تکنیک‌ها، آسایش حرارتی با گرمای تابش خورشید در فصل سرد و با سایه در فصل گرم فراهم می‌شود. به علاوه عمق ورودی بهینه شیراز در جهت جنوب برابر با ۰/۲۲۰۷ متر (معادل تنها ۲۲ سانتی‌متر) محاسبه گردید. بنابراین در تعیین جهت تقسیم‌بندی زمین، یا در انتخاب جهت ورودی و طراحی ورودی و حتی فرم آن، می‌توان نکات به دست آمده از معماری سنتی و فرمول‌های حاصله را لحاظ نمود. بنابراین عمق و ارتفاع و جهت و میزان سایه مطلوب تابستان و زمستان ورودی قابل تعیین و پیشنهاد است.

کلید واژه‌ها: طراحی اقلیمی، معماری سنتی، ورودی، سایه، آسایش حرارتی خارجی

پرسش‌های پژوهش

۱. نقش عمق و سایه ورودی خانه‌های سنتی در تامین آسایش حرارتی بیرونی دریافت قدیم شهر شیراز چیست؟
۲. عمق بهینه ورودی خانه‌های سنتی بافت قدیم شیراز در راستای تامین آسایش حرارتی تابستانه و زمستانه چه میزانی است؟
۳. آیا می‌توان با تدوین رابطه از عمق ورودی خانه‌های سنتی شهر شیراز بر اساس میزان سایه در راستای افزایش آسایش حرارتی بیرونی به تدوین الگو جهت خانه‌های بافت مدرن این شهر رسید؟

۱- مقدمه

هنر و معماری هر کشور پیوندی استوار، ثابت و ناگسستنی با فرهنگ، جغرافیا و نیازهای زمان آن کشور دارد. آنچنان که هر تغییری در شیوه‌ی زندگی و جامعه منجر به تغییراتی مشابه در هنر و معماری جامعه می‌گردد و این تغییرات نیاز به معماری پویا و زنده‌ای دارد که بتواند نیازهای جدید انسان را پاسخگو باشد. در این میان به دلیل شرایط خاص آب و هوای ایران، تاثیر اقلیم بر فرهنگ و متعاقباً بر معماری مسئله‌ای است که بارها به آن پرداخته شده است. درجه حرارت از دیرباز به عنوان تأثیرگذارترین عنصر اقلیمی در ویژگی‌های معماری ساختمان‌های مسکونی بوده و ریخت‌شناسی بسیاری از اجزای معماری ایران تابعی از عملکرد آنها در دستیابی به منطقه آسایش است.

دکتر دوستی مطلق در بررسی تاریخچه ورودی در ایران بیان کرده‌اند که ورودی به عنوان یکی از عناصر موثر در معرفی فرهنگ جامعه، متناسب با امکانات، نیازهای عملکردی، اقلیم و سنت و مذهب شکل می‌گیرد. در تاریخ معماری ایران این

خصوصیات، متناسب با ابعاد و کاربری فضا در کلیه‌ی ابنیه و آثار انعکاس دارد. به عنوان مثال در تمدن ۵۰۰۰ ساله عیلامی می‌توان تبلور فرهنگ زمان را در ساخت ورودی مشاهده نمود. شکل‌گیری ورودی‌های غیرمستقیم به میانسرا (درونگرایی)، استفاده از روزن‌های مربع شکل در و سقف ورودی برای تامین نور و تهویه و استفاده از پرده‌های نی در مقابل ورودی برای کنترل تابش در فصول گرم از تکنیک‌های معماری این دوره به شمار می‌رود (دوستی مطلق، ۱۳۸۸: ۹۴). ورودیدر مسکن ایرانی مفاهیم بسیاری را به دنبال دارد. مسایلی از قبیل نحوه دسترسی، زیبایی، امنیت، حریم، آسایش اقلیمی و دعوت‌کنندگی در شکل‌گیری کالبدی مدخل ورودی تعیین‌کننده است. در ساماندهی فضای ورودی در دوره‌های مختلف تاریخ معماری ایران، باورهای مردم، ساخت‌مایه ایدری (بوم‌آورد)، نیارش (فن ساختمان)، تناسب و پرهیز از بیهودگی تعیین‌کننده بود (پیرنیا، ۱۳۸۴: ۱۰۵).

در مقالات متعددی که به ورودی و سردر خانه‌های ایرانی در شهرهای مختلف پرداخته شده به مبحث آسایش اقلیمی توجه کمتری شده است و عمق ورودی و عقب‌نشینی ورودی از گذر را نمایانگر اعتقاد مردم به عدم تجاوز به حقوق دیگران (اصل قلمرو) و یا اختلاف سطح بین آستانه در و گذر را توجه به بعد مردم‌واری (اصل سلسله مراتب) دانسته‌اند (نقصان محمدی و ریسمان باف، ۱۳۹۴: ۴۹-۵۰)، اما دلایل فیزیکی دیگری هم برای اینگون ساختار ورودی وجود داشته است که برخی از این دلایل به آسایش حرارتی مرتبط هستند. یکی از مهمترین کارکردهای ورودی انتظار میهمانان و حتی ساکنین در شرایط آب و

تأثیر خرداقليمی ساختمان‌ها پس از ساخته شدن و بهره‌برداری در همسایگی خود از طرف دیگر، مطالعه و پژوهش در این حوزه بیش از پیش ضروری به نظر می‌رسد (Penwarden et al, 1975, 27). با در نظر گرفتن تکنیک‌های کنترلی می‌توان تأثیرات محلی آب و هوا را با هدف افزایش آسایش حرارتی کم نمود.

«نیکول»^۱ و «هامفریس»^۲ (۲۰۰۲، ۵۶۴) نشان دادند در تعیین آسایش حرارتی داخلی، تکنیک‌های غیرفعال (passive) آسایش حرارتی داخلی و خارجی و همچنین نحوه استفاده از وسایل گرمایش و سرمایش باید به موازات یکدیگر در نظر گرفته شوند. از آنجا که در خصوص ایجاد شرایط آسایش حرارتی در محیط‌های بیرونی در اقلیم گرم (و یا نیمه گرم) و یا خشک که بخش چشمگیری از مساحت کشور را به خود اختصاص داده، تحقیقات اندکی در مورد ورودی ساختمان‌ها و فضای متناظر آن صورت گرفته است، نیاز به پژوهش در این حوزه آشکار می‌گردد. طاهباز در این مقوله به ذکر تکنیک‌های موجود اشاره و راهکارهایی توصیفی ارائه نمود، اما تدوین و ارائه راهکارهای کمی هنوز مورد بررسی قرار نگرفته است (طاهباز، ۱۳۹۴؛ اسلامی، ۱۳۹۵ و رضایی، ۱۳۹۵).

از طرفی تودرت بیان نموده است که در این مسیر می‌توان از ابزارها و تکنیک‌های متنوع طراحی (ایجاد فرم‌ها و ترکیبات عمیق و نامتقارن، استفاده از گالری‌ها و فضاهای گلخانه‌ای و بهره‌گیری از ابزارهای قابل تنظیم سایه‌انداز در جداره‌های خارجی و جهت‌های مورد نیاز) برای تأمین شرایط آسایش آب و هوایی و کنترل جذب گرما بهره‌برد (Ali-Toudert, 2007, 743). همچنین دکتر حبیب در طرح تحقیقاتی خود بیان

هوایی متفاوت سرد تا گرم و یا برفی و بارانی است، از این رو توجه به طراحی این قسمت از این منظر بسیار حائز اهمیت است (Pitts, 2013, 140). فضای ورودی از آنجا که اولین تحول‌گر بدن انسان از شرایط گرمایی خارج به داخل است و اولین مکان کنترل شوک حرارتی، حتی در مدت زمانی کوتاه نیز اهمیت دوچندانی داراست. ورودی اقلیم گرم از دو منظر تهویه و خنکی در فصل گرم نیاز به طراحی ویژه دارند (Pitts, 2013, 127). در مورد آسایش حرارتی در فضای باز تحقیقات بسیاری شکل گرفته است و اما در مورد فضاهای حد واسط مانند ورودی و یا ایوان‌ها تحقیقات بسیار اندک است (Jitkhajornwanich and Pitts, 2002, 1193).

در مقاله حاضر با رویکردی مقایسه‌ای تأثیر عمق ورودی و سایه آن بر ایجاد آسایش حرارتی در کنار مدخل ساختمان‌های مسکونی در اقلیم نیمه گرم و خشک شهر شیراز بررسی گردیده است. با کمک بررسی ۱۰ نمونه موردی خانه سنتی شهر شیراز موجود در بافت قدیم، میزان عمق، ارتفاع و سایه هر یک از نمونه‌ها محاسبه و با تدوین فرمول‌های جدید میزان مطلوب این سه پارامتر در زمستان و تابستان با جهت‌گیری خاص قابل محاسبه گردید.

۲- مبانی نظری: آسایش حرارتی بیرونی با کمک سایه در ورودی

واژه آسایش حرارتی عموماً به عنوان نوعی شرایط ذهنی و فیزیکی تعیین می‌گردد که بیانگر رضایتمندی انسان در رابطه با محیط حرارتی اطراف است (Hensen, 1990, 310). به دلیل عدم توانایی انسان بر کنترل و ایجاد شرایط مطلوب آب و هوایی در فضای بیرون بنا از یک طرف و درک

نموده که محاسبه تاثیر سایه‌اندازی و بهره‌گیری از تکنیک‌های مربوط به آن، علاوه بر تامین آسایش حرارتی داخلی، تاثیر بسزایی در ایجاد شرایط مطلوب حرارتی و دریافت‌های حرارتی افراد در محیط‌های بیرونی می‌گذارد (حبیب، ۱۳۹۱). از این رو در اقلیم خشک بکارگیری اینگونه تکنیک‌ها سبب کمک به افزایش راحتی ساکنین در معابر می‌گردد.

یکی از اقلیم‌هایی که شرایط حرارتی نامطلوبی در فصول سرد و گرم در فضای بیرونی ایجاد می‌کند، اقلیم نیمه گرم و خشک است. این اقلیم به وسیله دو مشخصه‌ی اساسی شناخته می‌شود: دمای بالا و رطوبت پایین تقریباً در کل فصول (کسمایی، ۱۳۸۴، ۶۵). در این نواحی تابش مستقیم خورشیدی بر سطوح افقی بین ۷۰۰ تا ۸۰۰ کیلوکالری ساعت بر مترمربع می‌باشد (MaradiaTet al., 2011, 108). بنابراین ارتقای شرایط اقلیمی محیط‌های شهری برای کاربران فضا ضرورت بالایی دارد (Khalaji Assadi et al., 2011, 5) که ارتقاء این مقوله در کنار درهای ورود نیز در همین دسته قرار می‌گیرد. در معماری بومی ایران، ساختمان‌ها و محیطه‌ای شهری در پناه تکنیک‌های مختلف سایه‌اندازی (بهره‌گیری از ساباط، ورودی‌های عقب‌نشسته و سایه‌انداز، گذرهای باریک و دیوارهای بلند) شرایط مطلوبی را برای کاربران فراهم کردند (برگرفته از قبادیان، ۱۳۸۷، ۸۷ و برزگر، ۱۳۹۱، ۲۱۰). یکی از این تکنیک‌ها سایبان افقی است که به شکل‌هایی مانند ایوان، پیش‌آمدگی و حتی سردر و فرورفتگی ورودی شکل یافته است. سایه موجود در مقابل ورودی یک ساختمان سنتی از عوامل کمک‌کننده به آسایش حرارتی است که تا امروز به این مقوله بیشتر به شکلی کالبدی نگاه گردیده است و

تحقیقات شکل گرفته پیرامون ورودی خانه‌ها تنها ساماندهی فضایی، فرم نمای سردر و یا هشتی را مورد مطالعه قرار داده‌اند (مانند شمس و خداکریمی، ۱۳۸۹؛ سلطانزاده، ۱۳۷۲؛ فرزانیار، ۱۳۷۱ و معماریان، ۱۳۸۶) حتی به عقب‌نشینی در ورودی نیز تنها با رویکرد محرمیت نگاه گردیده مثلاً در مقاله دکتر بمانیان و همکاران بیان گردیده است که عقب نشینی ورودی از گذر، از بعد دینی نمایانگر اعتقاد مردم به عدم تجاوز به حقوق دیگران است (بمانیان، ۱۳۸۹، ۵۸) (تصویر ۱).

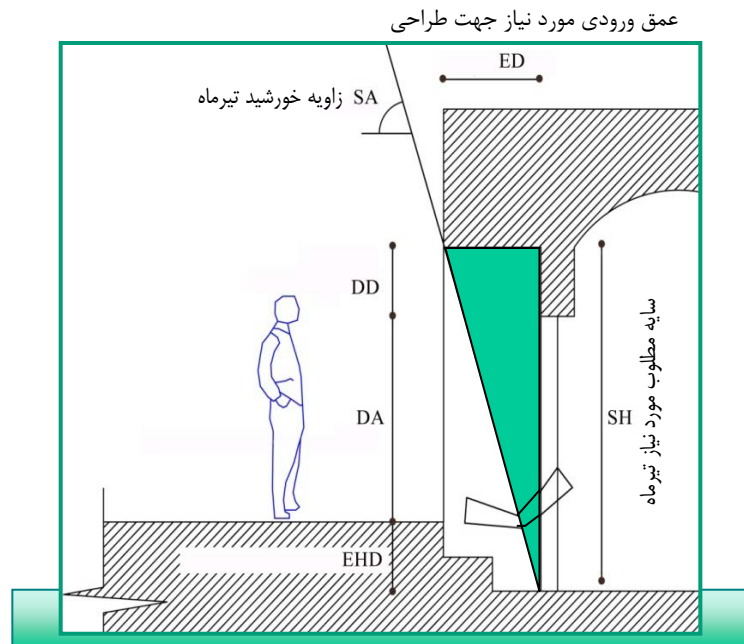
۳- روش تحقیق

در کیفیات آسایش حرارتی بیرونی کنار سردر خانه‌ها، چندین عامل تاثیرگذار وجود دارد که یکی تابش و سایه است و اما در مبحث سایه نیز سایبان‌ها و سایه‌اندازهای متفاوتی مانند سایه بدنه‌های همجوار دیوارهای کوچک، سایه ساختمان‌های همجوار، سایه درختان، سایه سایبان‌ها و یا سایه فرورفتگی سردرها وجود دارد. در مقاله حاضر تنها سایه فرورفتگی سردرها مورد بررسی قرار می‌گیرد؛ زیرا می‌تواند پرکاربردتر و در شهرسازی امروز کاراتر باشد. نشانه‌های علائم اختصاری به کار گرفته شده در جدول ۱ به تفصیل بیان شده‌اند. برای محاسبه عمق ورودی مطلوب (ED) (تصویر ۱) از روش‌های متفاوت محاسباتی و تحلیلی بهره گرفته شد که مراحل آن به شرح ذیل است که منظور از عمق ورود فاصله مابین در ورودی و لبه سایبان جلوی آن است:

– زاویه تابش نیمروزی حداکثر نسبت به افق در شیراز بوسیله میانگین ماهیانه حداکثر زاویه خورشید نسبت به زمین (SA) محاسبه شد.

جدول ۱- علائم اختصاری مورد استفاده در تحقیق

ردیف	علائم اختصاری	نام انگلیسی	توضیحات
۱	SA ماهیانه	Monthly Shadow Area	میانگین ماهیانه حداکثر زاویه خورشید نسبت به زمین
۲	SH ماهیانه	Monthly Shadow Height	میانگین ماهیانه ارتفاع سایه
۳	ED	Entrance Depth	عمق ورودی
۴	DD	Door Depth	اختلاف ارتفاع مدخل و در ورودی
۵	DH	Door Height	ارتفاع در ورودی بدون در نظر گرفتن اختلاف کف
۶	EDH	Entrance Height drop	اختلاف ارتفاع کف معبر و کف مدخل ورودی

تصویر ۱- روش محاسبه عمق ورودی مورد نیاز و مطلوب (ED) با اعمال زاویه تابش خورشید در تیرماه (SA)

- بیشترین میزان تابش مستقیم شهر شیراز در ساعات ۱۰ تا ۱۵ است که کنترل صحیح میزان تشعشع خورشیدی بر بدن کاربران فضا در این ساعات در تأمین آسایش حرارتی بیرونی موثر است. به این منظور ارتفاع سایه (SH) نیمروزی محاسبه شده و مبنای ارزیابی قرار می‌گیرد (SH) ورودی‌ها در این نوشتار بدون در نظر گرفتن زاویه‌ی جهت نمای ورودی نسبت به شمال جغرافیایی محاسبه می‌شود).
- بوسیله خط مماس SA بر لبه مدخل، میانگین ماهانه سایه ترسیم گردیده و ارتفاع آن (SH) برای تمامی خانه‌های مورد مطالعه محاسبه شد (تصویر ۱).
- و سپس نتایج محاسبه SH تیرماه و دی‌ماه مقایسه شده است.
- نسبت SH دی‌ماه به تیرماه و نسبت SH این ماهها به عمق ورودی (ED) تعیین گردیده و مبنای محاسبه قرار گرفته و بر این اساس فرمول‌هایی ارائه گردیده است.

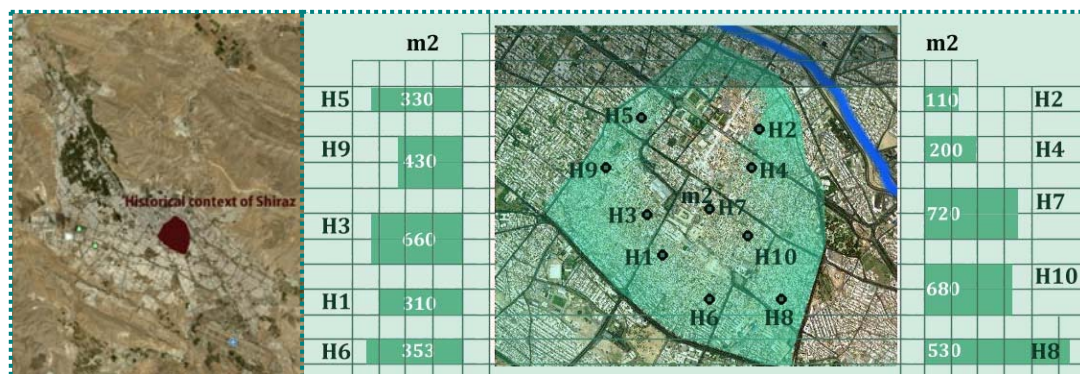
سال ۱۳۸۵، پژوهش و تدوین راهکار در حوزه تامین آسایش حرارتی بخش ساختمان و اعمال سیاست های کنترلی در مصرف انرژی ضروری به نظر می رسد (Fars edc: Fars Electronic Power Distributed Company, 2010). این سیاست های کنترلی چه در بخش آسایش حرارتی خارجی و چه داخلی قابل اعمال است.

از طرف دیگر در اقلیم های نیمه خشکی مانند شیراز، تابش مستقیم نور خورشید بسیار زیاد است. بنابراین کنترل آن در فضاهای خارجی و داخلی، در فراهم نمودن آسایش کاربران فضا بسیار موثر است. بافت تاریخی شهر شیراز در بردارنده ناحیه بزرگی از مساحت شهر (حدود ۳۶۰ هکتار) است (تصویر ۲) که در آن خانه های سنتی از تکنیک های متنوع سرمایشی - گرمایشی ایستا (غیرفعال و یا بدون مصرف انرژی) در طول زمان بهره گرفته اند (Fars RECO: Fars Regional Electric Company, 2010).

همچنین بهترین خانه در تابستان و زمستان از نظر تامین سایه اقلیمی و ایجاد آسایش حرارتی بیشتر و بهترین عمق مورد نیاز در جلوی ورودی (ED) تعیین گردید و نهایتاً بر اساس فرمول های تدوین شده بر اساس بهترین سایه مورد نیاز، پیشنهاداتی برای محاسبه ED بهینه مورد نیاز ساختمان ارائه شده است.

۴- مطالعات موردی

شیراز (مرکز استان فارس)، در عرض جغرافیایی ۲۹ درجه و ۳۳ دقیقه و طول جغرافیایی ۵۲ درجه و ۳۳ دقیقه واقع گردیده است (IAC: Shiraz International Airport, 2011). بافت تاریخی این شهر یک نمونه ی برجسته از معماری سنتی در آب و هوای نیمه خشک ایران می باشد. با افزایش رو به رشد جمعیت (۱۷۴۹۹۲۶ نفر در سال ۱۳۸۹) و تعداد خانوار ۶۴۴۱۹۵ خانواده در

تصویر ۲- موقعیت بافت تاریخی شیراز (چپ). موقعیت و مساحت نمونه های موردی در بافت تاریخی شهر شیراز (راست).

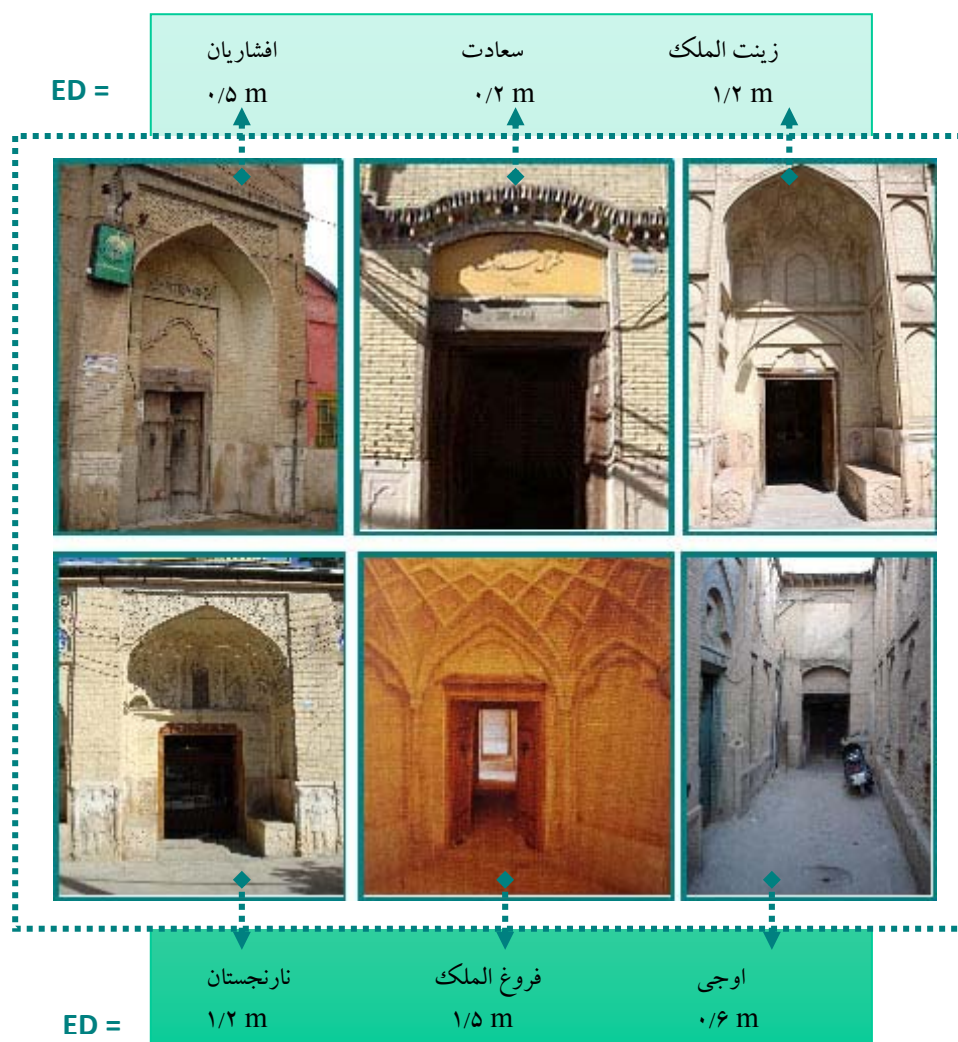
کلی (تصویر ۳)، ۱۰ خانه نهایی به طور تصادفی انتخاب و مورد بررسی قرار گرفته اند. فضای بیرونی مدخل خانه ها از نظر تکنیک سرمایشی سایه اندازی با یکدیگر مقایسه گردیده اند. در نمونه های بررسی شده در طراحی فضاهای ورودی

در این مقاله، خانه های سنتی در بافت تاریخی شهر شیراز متناسب با موضوع مقاله انتخاب گردیده است. معیار انتخاب خانه ها وجود مدخل ورودی، قرارگیری مدخل ورودی در سمت جنوب جهت مقایسه یکسان بوده است. در بین ۴۰ خانه انتخابی

- عوامل بسیاری مانند مشخصه های اقلیمی، زمان ساخت، تعداد سکنه، مساحت عرصه ورودی و اقتصاد ساکنین تاثیر گذار است، اما در این پژوهش مبنای ارزیابی صرفاً محاسبات عمق ورودی مطلوب و بهینه (ED) در راستای تحقق بهترین سایه است (جدول ۲).
- ۵- ارتفاع سایه در مدخل ورودی**
- SH میزان بهره گیری کاربر از انرژی خورشیدی و سایه موجود در مدخل ورودی را تعیین می کند. در چنین اقلیمی سایه در تابستان مفید بوده و آسایش حرارتی را در بیرون بنا ارتقا می دهد. در زمستان، حضور سایه های عمیق سرما و رطوبت را تشدید نموده و تردد عابر را در مدخل ورودی غیر قابل تحمل مینماید. با بررسی SH ورودی هر خانه که به صورت ماهانه میانگین گیری شده است، نتایج زیر حاصل گردید:
- ارتفاع سایه بطور ساعتی و روزانه در فصول مختلف تغییر می نماید (جدول ۳).
  - اگر حداکثر ارتفاع قد انسان ۲ متر فرض شود، ورودی خانه های مورد مطالعه تنها در چند ماه خاص سایه اندازی کامل بر کاربر ایستاده در کنار ورودی دارند که در جدول ۳ به رنگ خاکستری نشان داده شده اند.
- در تابستان اکثر خانه های مورد مطالعه در ورودی دارای سایه هستند.
  - حداکثر SH متعلق به عمیق ترین ورودی (H₅) با حداکثر ارتفاع سایه ۲۰/۸ متر و ۲/۳ متر عمق (ورودی) و حداقل SH با حداقل عمق ورودی (H₆) با حداکثر ارتفاع سایه ۱/۸ و عمق ورودی ۰/۲ (متر) می باشد.
  - خانه های بدون عمق ورودی و ED دارای سایه در قسمت ورودی نمی باشند، مانند H₇، H₉ و H₁₀.
  - سایه مهرماه به دلیل ویژگی آب و هوایی اقلیم نیمه گرم و خشک مطلوب است، اما سایه ی دیگر ماه های پاییز بیش از مقدار مورد نیاز است. بنابراین خانه H₅ در پاییز سایه ی نامطلوبی دارد.
  - H₁، H₂ و H₈ دارای بهترین بازه زمانی SH هستند و سایه مورد نیاز فصلی را تأمین می نمایند، بنابراین عمق ورودی مطلوبی از نظر سایه اندازی دارند.
  - در ضمن خانه شماره H₄ در ماه های اردیبهشت و خرداد و مهر که تابش خورشید در شیراز آزاردهنده می باشد، فاقد سایه است که نشان از نامطلوبی عمق ورودی این خانه است.

جدول ۲- مشخصات ده نمونه از نمونه های موردی

ردیف	شماره خانه	دوره ساخت	مساحت	تعداد سکنه	ED	EHD
۱	H1	قاجاریه	۳۱۰	۴	۰/۹	۰/۶
۲	H2	قاجاریه	۱۲۰	۵	۰/۹	۰/۴۳
۳	H3	قاجاریه	۶۶۰	۲	۱/۱	۰/۳
۴	H4	قاجاریه	۲۰۰	۷	۰/۵	۰
۵	H5	قاجاریه	۲۳۰	۴	۲/۳	۰/۴۳
۶	H6	قاجاریه	۳۵۳	۳	۰/۲	۰/۲۳
۷	H7	زندیه	۷۲۰	۵	۰	۰/۵
۸	H8	قاجاریه	۵۳۰	۳	۰/۶	۰/۴
۹	H9	قاجاریه	۴۳۰	۶	۰	۰/۲
۱۰	H10	قاجاریه	۶۸۰	۷	۰	۰/۲

تصویر ۳- ورودی چند نمونه از نمونه های موردی چهل گانه خانه های قدیم شیراز به همراه مقدار ED

جدول ۳- میزان متوسط ماهانه SH نمونه های موردی

H ₁₀	H ₉	H ₈	H ₇	H ₆	H ₅	H ₄	H ₃	H ₂	H ₁	SA ماهانه (درجه)	ماه	فصل
۰	۰	۰/۵۰۴	۰	۰/۱۶۸	۰/۹۳۲	۰/۴۲	۰/۹۲۴	۰/۷۵۶	۰/۷۵۶	۳۹/۹	دی	زمستان
۰	۰	۰/۴۶۸	۰	۰/۱۵۶	۱/۷۹۴	۰/۳۹	۰/۸۵۸	۰/۷۰۲	۰/۷۰۲	۳۷/۸	بهمن	
۰	۰	۰/۵۵۲	۰	۰/۱۸۴	۲/۱۱۶	۰/۴۶	۱/۰۱۲	۰/۸۲۸	۰/۸۲۸	۴۲/۵	اسفند	
۰	۰	۰/۷۷۴	۰	۰/۲۵۸	۲/۹۶۷	۰/۶۴۵	۱/۴۱۹	۱/۱۶۱	۱/۱۶۱	۵۲/۲	فروردین	بهار
۰	۰	۱/۲۱۲	۰	۰/۴۰۴	۴/۶۴۶	۱/۰۱	۲/۲۲۲	۱/۸۱۸	۱/۸۱۸	۶۷/۷	اردیبهشت	
۰	۰	۲/۱۴۸	۰	۰/۷۱۶	۸/۲۳۴	۱/۷۹	۳/۹۳۸	۳/۲۲۲	۳/۲۲۲	۷۴/۴	خرداد	
۰	۰	۴/۲۱۸	۰	۱/۴۰۶	۱۶/۱۶۹	۳/۵۱۵	۷۳۲/۷	۶/۳۲۷	۶/۳۲۷	۸۱/۹	تیر	تابستان
۰	۰	۵/۴۳۶	۰	۱/۸۱۲	۲۰/۸۳۸	۴/۵۳	۹/۹۶۶	۸/۱۵۴	۸/۱۵۴	۸۳/۷	مرداد	
۰	۰	۳/۲۳۴	۰	۱/۰۷۸	۱۲/۳۹۷	۲/۶۹۵	۵/۹۲۹	۴/۸۵۱	۴/۸۵۱	۷۹/۵	شهریور	
۰	۰	۱/۶۸۶	۰	۰/۵۶۲	۶/۴۶۳	۱/۴۰۵	۳/۰۹۱	۲/۵۲۹	۲/۵۲۹	۷۰/۴	مهر	پاییز
۰	۰	۱/۰۰۲	۰	۰/۳۳۴	۳/۸۴۱	۰/۸۳۵	۱/۸۳۷	۱/۵۰۳	۱/۵۰۳	۵۸/۹	آبان	
۰	۰	۰/۶۷۲	۰	۰/۲۲۴	۲/۵۷۶	۰/۵۶	۱/۲۳۲	۱/۰۰۸	۱/۰۰۸	۴۸/۳	آذر	

۶- نتایج بحث

گرم آسایش حرارتی به وسیله سایه ورودی انتظار داشت (جدول ۴). به واسطه محاسبه نسبت SH تیر ماه بهدی ماه (۱۱/۶)، اولین فرضیه پژوهش مبتنی بر آسایش حرارتی سایه‌اندازی در تابستان و بهره خورشیدی در زمستان در ورودی‌های عمیق اثبات می‌گردد (جدول ۵).

در این فرآیند، مقایسه دی ماه (سردترین ماه) و تیر ماه (گرمترین ماه) به دلیل اختلاف بسیار زیاد SH و در نظر گرفتن بحرانی‌ترین شرایط مفید خواهد بود. با چنین رویکردی می‌توان برای کاربران ورودی‌های طراحی شده با این شرایط، در ماه‌های سرد حداکثر تابش خورشیدی و در ماه‌های

جدول ۴- مقایسه میزان ماهانه SH دی ماه و تیر ماه، ماخذ.

H10	H9	H8	H7	H6	H5	H4	H3	H2	H1	SA ماهانه (درجه)	
۰	۰	۰/۶	۰	۰/۲	۲/۳	۰/۵	۱/۱	۰/۹	۰/۹	-	عمق ورودی
۰	۰	۰/۴۶۸	۰	۰/۱۵۶	۱/۷۹۴	۰/۳۹	۰/۸۵۸	۰/۷۰۲	۰/۷۰۲	۳۷/۸	SH دی ماه
۸/۱۵۴	۹/۹۶۶	۴/۵۳	۲۰/۸۴	۱/۸۱۲	۰	۵/۴۳۶	۰	۰	۰	۸۳/۷	SH تیر ماه

جدول ۵- مقایسه میزان نسبت‌های SH در تیر ماه و دی ماه.

SH دی / ED دی	SH تیر / ED تیر	SH دی / SH تیر	نسبت
نسبت SH به ED دی	نسبت SH به ED تیر	نسبت SH تیر به دی	نسبت
۰/۷۸	۹/۰۶	۱۱/۶۱	میزان

معادله ۲:

$$\frac{SH \text{ دی ماه}}{ED \text{ مورد نیاز}} = 0.78 \Rightarrow SH \text{ دی ماه} = 0.1722 \text{ m}$$

برای مشخص نمودن میزان آسایش حرارتی بیرونی در مدخل ورودی ساختمان‌های جدید: اختلاف ارتفاع مدخل و در ورودی (DD)، ارتفاع در ورودی بدون در نظر گرفتن اختلاف کف (DH) و اختلاف ارتفاع در (EDH) در معادله ۳ به کار گرفته شده و در نهایت میزان بهینه‌ی مورد نیاز (ED) محاسبه گردیده است (تصویر ۱). به واسطه ی این روابط، آسایش حرارتی بهینه در مدخل ساختمانها از طریق تکنیک سایه‌اندازی قابل دستیابی است.

معادله ۳:

$$\frac{SH \text{ دی} - DD + DA + EDH}{ED \text{ مورد نیاز}} = 9.06$$

نسبت محاسبه شده دیگر، نسبت SH تیر به ED است که راهنمای خوبی برای محاسبه بهترین SH در تامین آسایش حرارتی است. چنانچه حداکثر قد انسان را ۲ متر فرض کنیم، بهینه مقدار ED برابر ۰/۲۲۰۷ متر می باشد (معادله ۱). مقادیر بیشتر از این عمق با ارتفاع در مشابه، در تامین آسایش حرارتی در تابستان ضروری نیست. نسبت به دست آمده ی SH به ED در دی ماه (۰/۷۸) نشان می دهد که در زمستان میزان SH بسیار پایین بوده و مطلوب می باشد (جدول ۵).

معادله ۱:

$$\frac{SH \text{ مورد نیاز تیر ماه} = \text{حداکثر قد انسان}}{ED \text{ مورد نیاز}} = 9.06$$

$$ED = 0.2207 \text{ m}$$

در دی ماه ED باعث شده که مقدار SH برابر 0.1722 باشد که این مقدار در جذب انرژی خورشیدی و تامین آسایش حرارتی کاربر موثر است (معادله ۲).

۷- نتیجه گیری

آسایش حرارتی بیرونی در اقلیم نیمه گرم و خشک در بافت‌های سنتی، به وسیله تکنیک‌های متنوعی فراهم گردیده است. یکی از این تکنیک‌ها آسایش حرارتی در برابر تشعشع و تابش خورشیدی است. با بررسی خانه‌های شیرازی موجود در بافت قدیم شهر شیراز معلوم گردید که عمق در نظر گرفته شده در مدخل ورودی خانه‌های مسکونی در بافت تاریخی شیراز (ED بهینه) باعث شکل‌گیری ارتفاع سایه (SH) متفاوت ماهانه گردیده که با نیاز گرمایی و سرمایی بیرونی کاربران، در اکثر نمونه‌های بررسی شده منطبق است. بنابراین با کمک دو تکنیک سایه‌اندازی و عمق ورودی وضعیت حرارتی پیشخوان ورود کنترل و بهینه گردیده است، اما چگونگی بهره‌گیری از این الگو جهت طراحی ورودی‌های نوین تا کنون از این منظر بررسی نگردیده است، از این رو در این تحقیق با بررسی موردی و میدانی عمق، ارتفاع و سایه ورودی نمونه‌های موردی فرمول‌های نوینی تدوین گردید.

با محاسبه SH و ED ماهانه مشخص گردید که نسبت SH زمستان و تابستان باید برابر ۱۱/۶۱ باشد. به واسطه این ظرفیت ورودیها می‌توانند تابش خورشید را در ماه‌های سرد و آسایش حرارتی را در پناه سایه در ماه‌های گرم فراهم نمایند؛ زیرا در تابستان سایه دارای ارتفاع زیاد و در زمستان ۱/۱۱ تابستان است که مقدار بسیار اندکی است و گرمای خورشید را در زمستان به ورودی می‌رساند.

نسبت SH دی ماه به ED (۹/۰۶)، راهنمایی است برای محاسبه ED بهینه در دستیابی به شرایط آسایش حرارتی (۰/۲۲۰۷) است. مقادیر بیش از این مقدار با ارتفاع در ۲ متر برای تامین آسایش حرارتی در تابستان غیرضروری است. بنابراین عمق ورود حدود ۲۲ سانتی‌متر می‌تواند سایه یک ورودی ۲ متری را در تابستان و تابش در زمستان تامین نماید. این اندازه حداقل مورد نیاز و بهینه میزان ارتفاع سرد را جهت بهره‌گیری در نمونه‌های جدید ساختمانی ارائه می‌دهد.

نسبت به دست آمده دیگر (نسبت SH دی ماه به ED) (۰/۷۸) نشان می‌دهد که در دی ماه، SH برابر ۰/۱۷۲۲ بهترین بهره‌خوردی را در پاییز و زمستان دارد. می‌توان عمق ورودی ۰/۲۲۰۷ متر را مبنای طراحی عمق ورودی در ساختمان‌های جدید قرار داد؛ زیرا آسایش حرارتی از طریق ایجاد زمان تاخیر و ظرفیت حرارتی بالای مصالح دیوارها می‌تواند جبران گردد.

از این موضوع می‌توان پیشنهاداتی جهت بسط حیطه در آتی داد:

- چگونه می‌توان در تمام جهات ساختمانی سردی با عمق و فرورفتگی محاسبه نمود که در تابستان خنک و در زمستان گرم بشود و آسایش حرارتی بیرونی را تأمین نماید؟
- چگونه دیگر تکنیک‌های سایه را با تکنیک موضوع تحقیق حاضر اجین نمود؟
- نقش تهویه در تعادل دمایی تکنیک‌های مطروحه چیست و چگونه قابل اندازه‌گیری و طراحی است؟

پی‌نوشت‌ها

- 1- Nicol
- 2- Humphreys

منابع و مأخذ

- اسلامی، محمدمین؛ نودری فردوسی، احمد و طاهباز، منصوره. (۱۳۹۵). راهکارهای طراحی اقلیمی معابر فضای باز. هویت شهر. شماره ۲: ۳۳-۴۶.
- برزگر، زهرا. (۱۳۹۱). تدوین الگوی انرژی شهر شیراز در پیوندی با انرژی های نو. رساله دکتری. تهران: دانشکده هنر و معماری واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
- برزگر، زهرا و مفیدی شمیرانی، مجید. (۱۳۹۰). چگونگی بهره‌گیری از توده زمین در معماری بومی جهان. باغ نظر. شماره ۱۵: ۱۳-۲۶.
- بمانیان، محمدرضا. رستم نسیم غلامی و رحمت پناه، جنت. (۱۳۸۹). عناصر هویت‌ساز در معماری سنتی خانه‌های ایرانی نمونه موردی خانه رسولیان یزد. دوفصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات هنر اسلامی. شماره ۱۳: ۵۵-۶۸.
- پیرنیا، محمد کریم. (۱۳۸۴). سبک شناسی معماری ایران. تهران: انتشارات سروش دانش.
- حبیب، فرح و برزگر، زهرا. (۱۳۹۱). ارزیابی جهت ساختمان بر کارایی سایه‌بان‌های عمودی. طرح پژوهشی. تهران: دانشکده هنر و معماری واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی.
- دوستی مطلق، پیوند. (۱۳۸۸). بررسی تاریخچه ورودی. آرمان شهر. شماره ۲: ۹۱-۱۰۴.
- رضایی، ناهید و طاهباز، منصوره. (۱۳۹۵). ارزیابی کیفیت اقلیمی مسیرهای ارتباطی باز و نیمه باز پردیس دانشگاه کاشان. نامه معماری و شهرسازی. شماره ۱۶: ۱۶۱-۱۸۳.
- سلطانزاده، حسین. (۱۳۷۲). فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران. تهران: معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
- شمس، مجید و مهناز خداکریمی. (۱۳۸۹). بررسی معماری سنتی همساز با اقلیم سرد مطالعه موردی: شهر سنندج. فصلنامه جغرافیایی آمایش محیط (۱۰): ۹۲-۱۱۴.
- طاهباز، منصوره. و جلیلیان، شهربانو. (۱۳۹۴). نقش مصالح پیاده‌راه بر خرد اقلیم فضاهای باز - تحقیق میدانی در محوطه دانشگاهی. هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی شماره ۲۱: ۲۰-۳۲.
- فرزانیار، حمیدرضا. (۱۳۷۱). برآستانه خانه. صفا. سال دوم، شماره ۵: ۴۳-۴۵.
- قبادیان، وحید. (۱۳۸۸). بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران. چاپ پنجم. تهران: دانشگاه تهران.
- کسمایی، مرتضی. (۱۳۸۴). اقلیم و معماری. چاپ چهارم. تهران: دانشگاه تهران.
- گزارشات سازمان هواشناسی فارس. (۱۳۹۰).
- معماریان، غلامحسین. (۱۳۸۶). آشنایی با معماری مسکونی ایران: گونه‌شناسی درونگرا. تهران: سروش دانش.
- نقصان‌محمدی، محمدرضا و پریسا ریسمان‌باف، (۱۳۹۴). سیاستهای طراحی ورودی شهر ایرانی متأثر از ورودی مساکن قدیمی. فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی. شماره ۱۹: ۴۱-۵۴.
- Ali-Toudert F., and H. Mayer. (2007). Effects of asymmetry, galleries, overhanging façades and vegetation on thermal comfort in urban street canyons. *Solar Energy*, 81 (6): 742-754.
- Barzegar Z., M. Zarei, Sh. Heidari, and H. Khademi Zare. In press. Investigating the solar radiation effects on residential energy consumption: a case of semi-arid climate in Iran, *Applied energy*.
- Fars RECO: Fars Regional Electric Company [Internet]. C, (2009-2010), Barghe Fars. Available from: <http://www.frec.co.ir/#tab3>. (Accessed in December 1, 2011).
- Farsedc: Fars Electronic Power Distributed Company [Internet]. C, (2006-2011), Available from: <http://www.farsedc.ir/Default.aspx?tabid=269>. (Accessed in December 1, 2011).
- Hensen J. L. M. (1990), Literature Review on Thermal Comfort in Transient Conditions. *Building and Environment*, 25 (4), 309-316.
- Humphreys M. A. (1977). Clothing and the Outdoor Microclimate in summer. *Building and Environment*, 12, 137-142.
- IAC: Shiraz International Airport [Internet]. Available from: <http://ikia.airport.ir/HomePage.aspx?TabID=5765&Site=shiraz.airport&Lang=fa-IR>. (Accessed in December 10, 2011).
- Jitkhajornwanich, K., and Pitts, A. (2002). Interpretation of thermal responses of four subject groups in transition spaces of buildings in Bangkok. *Build. Environment*, 37, 1193-1204.

- Khalaji Assadi M., Z. Barzegar, and N. Karimi. (2012). Summer and winter performance analysis of horizontal shading device affected by building orientation reference to a temperate climate. *Archives des sciences*, 65 (5), 225- 240.
- Lin T., A. Matzarakis, and R. Hwang. (2010). Shading effect on long-term outdoor thermal comfort. *Building and Environment*. 45,1.
- Makaremi N., E. Salleh, M. Zaky Jaafar, and A.H. GhaffarianHoseini. (2011). Thermal comfort conditions of shaded outdoor spaces in hot and humid climate of Malaysia. *Building and Environment*, 48.
- Moradia H.R., M. Rajabib, and M. Faragzadeh. (2011). Investigation of meteorological drought characteristics in Fars province Iran. *CATENA*, 8, 102-117.
- Nicol J.F., and M.A. Humphreys. (2002). Adaptive thermal comfort and sustainable thermal standards for buildings. *Energy and Buildings*, 34 (6), 563-572.
- Penwarden A. D., and A. F. E.Wise. (1975). *Wind Environments around Buildings*. Building Research Establishment Report. H.M.S.O.
- Pitts, A.. (2013). Thermal Comfort in Transition Spaces Buildings. *Buildings*, 3, 122-142.
- SCI portal: statistical center [Internet] last update: 2011/12/04. Iran Statistical Center. Available from: <http://www.amar.org.ir/default-404.aspx>. (Accessed in December 2, 2011).
- Shasa: Iran building information network [Internet]. C. (2010-2011). M.F. Sareme Zade: Shiraz historical context Municipality. Available from: <http://www.shasa.ir/newsdetail-88592>. (Accessed in December 3, 2011).